

EMIL RAȚIU Lumea lui Erasmus

Între luciditate și iluzie, iată limitele între care se desfășoară viața omului. Puțini au cunoscut omul și poate nimeni nu a atins punctul central al vieții sale sufletești, ca învățatul ce a trăit acum cinci secole. Omul, spune Erasmus, nu poate trăi fără „dulcea nebunie” care este iluzia. Poate doar Cervantes a mai realizat în mod genial visul cu „ochii deschiși” al dulcii nebunii, care transformă realitatea și viața, creându-l pe Don Quijote, contrapuz personajului incapabil de visuri cavalierești, al lui Sancho Pancha, dar nu mai puțin imun nici el, la visul în alt registru, al bogăției, al cetății căreia îi va fi stăpân. Dulcea *nebuie*, iluzia, transformată în utopie, a bântuit secolele, de la „Republica” lui Platon, căruia i-a replicat Popper după mai bine de 2.000 de ani, declarându-l inamic al „societății deschise”, a însuflețit pana unor vizionari ca Thomas Morus și Campanella, până în zilele noastre, când, vai, în secolul XX, utopia cu pretenții științifice, raționaliste, a fost aplicată în realitate timp de peste 70 de ani. Și totuși, „Moriae encomium, id est, stulticiae laus”, titlul original al cărții lui Erasmus din Rotterdam „Elogiul nebunii”, scrisă în 1508, este poate forma cea mai rațională de a trata omul, irațional prin însăși constituția sa. În forma unui monolog al Nebuniei –Moria, numele său în vechea greacă – cartea lui Erasmus este o urcare din treaptă în treaptă, de la paradoxuri de la nivelul experienței comune, până la genialele paradoxuri din partea finală, privind învățătura creștină și esența cunoașterii și a omului.

Cartea se deschide cu adevărurile îngropate sub o avalanșă acritică de credințe și false judecăți, care de aceea apar ca paradoxale, arătând că așa zisa „nebuie”, nu numai că nu este mai prejos decât „bunul simț”, dar este din contră, elixirul vieții, iluzia ei salvatoare, singura care permite multora traiul, „fericirea”; de exemplu, oamenilor bătrâni ea le dă iluzia încă a tinereții, femeilor bătrâne iluzia frumuseții și a farmecelor, pe care de mult timp le-au pierdut. Cum ar putea trăi și unii și alții, fără această salvatoare iluzie, „nebuie”? Căci tragedia vieții ar fi insuportabilă fără nebunie... „Îmi pare de-a auzi protestele filosofilor: nefericirea, zic ei – rostește Erasmus, prin glasul Moriei – este tocmai a fi prizonieri ai Nebuniei, greșind, trăind în înșelăciune, în neștiință. Dar a fi om înseamnă tocmai aceasta! Nimeni nu este nefericit atunci când este în armonie cu propria sa natură... Oamenii etății de aur, lipsiți de doctrină, trăiau sub unica îndrumare a naturii și a instinctului... Apoi fură inventate științele de către demonii răului, dar la început puține și limitate la puțin...” „Ferice de cine a rămas neatins de contaminarea artelor, căci Natura urăște artificiile...”. Scena lumii în viziunea lui Erasmus, în ciuda cuvântării aparent vesele a Nebuniei, este totuși destul de tragică. Dar să-l ascultăm, așa cum numai bufonii aveau privilegiul de-a rosti adevărul fără cenzură, travestit în hainele Nebuniei. „Presupunând că am putea vedea într-o oglindă (sublimă) peste tot împrejurul nostru, câte forțe potrivnice care amenință viața nu am vedea, cât de nefericită și de mizerabilă nu este nașterea, cât de chinuitoare școala și toate obstacolele pe care le întâmpină copilăria, toate trudele tinereții și cât de grea e bătrânețea și moartea; apoi tot șirul de boli, de accidente, de fapte potrivnice, căci nu există nimic pe lume care să nu fie atins de o amară otravă; pentru a nu mai pomeni de acele rele pe care omul le pătimește de la om, ca sărăcia, închisoarea, infamia, rușinea, tortura, trădarea, injuriile, procesele, înșelăciunile... Și care sunt mai cu seamă oamenii, care degustați de viață, nu și-ar da moartea?... Cred că este limpede ce s-ar întâmpla dacă înțelepciunea s-ar răspândi; ar fi necesar un alt lut și un al doilea Prometeu, care să plăsmuiască alți oameni. Eu – Moria – în schimb, punând accentul când pe ignoranță, când pe veselie, exaltând plăcerile cu câte o picătură de miere, în suferințe ajut atât de mult, că nimeni nu vrea să părăsească viața, nici când firul este pe sfârșite și viața se stinge de la sine. Ba, cine are mai puține motive să rămână în viață, cu atât mai mult o iubește, cu atât mai puțin este atins de desgustul de viață.”

Căci sarea vieții, singura care poate ține vie

dragostea de viață, este *Moria*, Nebunia. Ea este binefăcătoarea neamului omenesc... De aceea, spune Erasmus, nebunia este înăscută omului, face parte dintr-însul, fără ea el nu ar putea trăi. Nebunia, „*Moria*”, nu înseamnă, firește, da exemplul Erasmus, nebunia celor care și-ar confunda soția cu o tigvă de dovleac, aceștia fiind nebunii de legat, ci înseamnă nebunia fericită de confuzia sa, a celor, de exemplu, care își confundă, orgolioși, propria soție cu virtuoașa Penelopa, și pe care nimeni nu-i cheamă nebuni, pentru că faptul aparține orișunde multor bărbați, chiar dacă soția ar avea-o în comun cu alții. Căci dacă este un rău a fi înșelați, este cu mult, mult mai rău, a nu fi înșelați! Zice *Moria*.

Totul este iluzie, *maya*, spuneau vechii brahmini, căci, probabil, există o esență comună, la care marii inițiați, marii înțelepți, precum Erasmus, ajung spiritual. Căci este în cartea sa o răsturnare completă de planuri, prin paradoxuri, pe care puțini în viața comună le văd, oprindu-se la porțile cunoștinței, oricât ar fi ele de deschise. De aceea, a citi despre cartea lui Erasmus că este o satiră contra Bisericii și a potentatilor ei din timpul său, așa cum au scris unii, îmi pare a nu vedea esența, mărgininându-se la aspecte superficiale. Cartea lui Erasmus este probabil prima, dacă nu chiar unica în istoria Occidentului, care cu atâta forță și într-un mod foarte articulat demontază opinii, credințe seculare. Căci ce alt paradox mai profund există decât a ajunge prin rațiune la iraționalitatea care stă la baza ființei umane și prin iraționalitate, *nebuie*, la înțelepciune?

Lumea lui Erasmus depășește tragedia istoriei și a existenței, printr-un instinct vital viu, pasiune, dând sânge și culoare vieții. Omul „*ludic*” al *foliei* lui Erasmus, va fi trebuit să treacă prin experiența cartezianismului și a enciclopediștilor, prin triumful unei Revoluții a „rațiunii” și pozitivism, pentru a fi curățat de toată seva sa vitală și a deveni în final un om standardizat, un Mr. sau Miss Smith sau Martin, din teatrul absurdului al lui Eugen Ionescu. Căci „neburnia” nu are numai aspectul jovial, comic, de bălci vesel, al soților încornorați sau al bătrânelor și bătrânilor libidinoși, ci asemenea lui Jean Jacques Rousseau, coborând pe un plan ontologic mai profund, Erasmus vede corupția civilizației ca operă a nebuniei. Pentru că, așa cum ne-a avertizat deja *Moria*, în afară de nebunia ei, care dă muritorilor o „dulce iluzie”, eliberând sufletul de spaime și de zbucium, există nebunia periculoasă, care „ia naștere din iad, ori de câte ori crudele zeițe ale răzbunării dezleagă șerpii lor, făcând să nască în inimile muritorilor ardoarea războinică sau setea nestinsă de aur...”

O nebunie atât de bine vizibilă în zilele noastre. Nu lipsesc să fie examinate cu ascuțime în „Elogiul” lui Erasmus nici rânduilele omenești: „Ce este mai prostesc, spune *Moria*, decât un candidat care lingusește poporul, care cumpără voturile, care umblă în căutarea aplauzelor atâtor proști, care se complăce în aclamații, care se face purtat în triumf ca o statuie de arătat poporului, care-și așază în piața publică propriul simulacru de bronz? Aduăgă șirul de nume și supranume, onorurile divine tributate unui om insignifiant, faptul că tirani scelerați au fost ridicați la gloria Olimpului. Acestea sunt autentice manifestații de folie... Cine o neagă? Totuși, de aici s-au născut marile fapte ale eroilor, ridicate la cer de opera atâtor literați. Această nebunie generează cetățile, pe ele se ridică guvernele, magistraturile, religia, adunările legislative, tribunalele. Și viața omenească nu e altceva decât un joc al Nebuniei”. (!) Magistrală, incomparabilă frescă a umanității și a patimilor sale. Este în aceste rânduri o dezamăgire profundă față de opera omului, de „civilizația” sa, care ne face să ne gândim la atâția alți iluștri cugetători din secolele ce au urmat, ca J.J. Rousseau și alții, la mitul „sălbaticului bun”. Ne gândim și la etologie, știința nouă a secolului XX, la Konrad Lorenz; căci omul, în dezlănțuirile sale nebunești, care au dus ca echilibrul lumii să fie clădit pe bomba atomică, are probabil ceva greșit în „genele” sale. Ar fi de enumerat aici istoria, degradarea în sens neoplatonic a esenței, de la etatea de

aur a omenirii la cea de fier. Principiul lui Heraclit, al permanentei curgeri, a fost transformat de moderni în cel al „evoluției” sau al „progresului” – al „progresului infinit” – care devine în paradoxurile asupra societății umane ale *Moriei*, ca cel abia citat, îndepărtare de mitica etate de aur a lui Saturn, involuție, regres, forma timpului, la fel ca în exemplele din Trilogia Culturii a lui Blaga, coincizând cu cea a căderii, a „timpului cascada”.

Căci însăși religia a fost supusă în timp principiului de nepermanență, de schimbare, al lui Heraclit. Reguli transcendente, nepieritoare, ale lui Iisus și ale Apostolilor, au fost supuse procesului de corupție al oamenilor, al timpului, degenerând pe timpul lui Erasmus în comerțul cu indulgențe, adică banul proiectat și în lumea de dincolo.

Drama omului, în viziunea lui Erasmus, este ontologică și stă la temelia sa.

Dacă în filosofia grecească, plină de speranță, a lui Socrate, cauza răului era optimist limitată doar la neștiința sau ignoranța omului, după Erasmus, cauza răului pentru om, cum ne-o declară prin gura *Moriei*, a Nebuniei, este în schimb tocmai cunoștința (cunoștința fenomenologică)! Pentru că tot ceea ce este vizibil, lucrurile corporale, dacă nu sunt de disprețuit, trebuie ținute însă în mai puțină considerație decât ceea ce nu se vede, este invizibil, spune *Moria*. Dar care este adevărul și cum poate fi atins, cunoscut, de către om? Adevărul este adevărul rațional, sau adevărul este pentru om doar iluzie, cel al „nebuniei”? Ce ne spune Erasmus, prin gura *Moriei*? „Pentru a nu mă lungi la infinit, voi încerca să conchid. Dacă religia creștină pare a avea vreo legătură cu nebunia, în schimb înțelepciunea nu are nimic de-a face cu nebunia... Nu trebuie de aceea să ne mirăm dacă Apostolii părău beți de vin dulce, dacă Pavel îi păru nebun judecătorului Festo” ...Și acum – zice *Moria* – întorcându-mă la Pavel, vorbind de sine, el zice: „Primiți-mă ca pe un nebun”. Și apoi: „Nu vorbesc inspirat de Dumnezeu, dar ca un nebun”. Și în alt loc, din nou: „Suntem nebuni pentru cauza lui Hristos.” Ați auzit câte elogii nebuniei și de la care catedră! ... De aici o clamoroasă concluzie: muritorii, chiar și aceia care cultivă sentimente de pietate, sunt nebuni. Însuși Hristos, pentru a veni în ajutor înțelepciunii oamenilor, El care este înțelepciunea divină, s-a făcut într-un fel nebun, când a luat trup de om. Cum s-a făcut de altfel păcat, pentru a ne mântui de păcat. Nici nu a vrut să afle alt remediu decât nebunia Crucii, servindu-se de apostoli simpli și ignoranți, cărora le-a predicat nebunia întru Domnul ca pe cea mai bună condiție pentru mântuire, abătându-i de la știința omenească și îndemnându-i să urmeze exemplul copiilor, al crinilor, al grăuntelui de muștar, al păsărilor, ființe fără inteligență, care trăiesc încredințându-se întru totul naturii, fără artificii, fără trudă; nici să se preocupe de ce vor spune judecătorilor și să stea atenți pentru a găsi cuvintele potrivite: adică să nu pună încredere în înțelepciunea lor, dar să se pună cu totul în mâinile Sale. La același principiu se inspiră și Dumnezeu, arhitectul lumii, atunci când interzice a mânca din fructul arborelui cunoștinței, aproape că știința ar fi dușmana fericirii. Sfântul Pavel, la rândul său, condamnă știința ca izvor de îngămfare și de pierdere. Și cred că Sfântul Bernard se recheamă la el atunci când identifică muntele pe care Lucifer l-a ales ca așezare a sa cu muntele științei”.

O carte contra Logosului? Nu... O carte inițiativă, în care în final, asemenea misterelor antice, „Nebunia” ne-a condus, din treaptă în treaptă, la Adevăr: de la nebunia bieților bătrânei și bătrânele amozate, la „neburnia” în cel mai înalt grad (*summum*) a lui Hristos și a sfinților. Viața nu este în simțul, bunul simț comun, în aparențe. Nebunia căreia îi dedică Erasmus elogiul său, ne-a învățat, într-un mod foarte dialectic, să vedem înșelăciunea vieții. De aceea, „neburnia” lui Erasmus este ieșire din lumea aparențelor, este cale către cunoștință. (Căci, – ascultând discursul *Moriei* – se pare că pomul cunoștinței mai mult a obscurat cunoștința omului, dându-i-se pare – cunoștința luciferică, și de aceea, Dumnezeu vrând să-l ferească pe om, pentru a-i rezerva cunoștința divină, i-a interzis să guste din acel pom). Prin *folie*, caz unic, am ajuns în final, datorită lui Erasmus, la un plus de înțelepciune. Căci coincidența contrariilor, „coincidentia oppositorum”, ajută să înțelegem inextricabila conexiune dintre înțelepciune și nebunie, care dominează întreaga noastră realitate.

Ce paradox mai mare decât acesta poate fi și ce ființă mai paradoxală există decât omul?